

Recenzie a anotácie

H ä n n i, J., Rechtsphilosophie in a nutshell (Filozofia práva v orechovej škrupinke). Zürich/St. Gallen : Dike Verlag, 2019, 248 s.

Počas vlaňajšieho svetového kongresu právnej a sociálnej filozofie (IVR), presnejšie 9. júla 2019 v Luzerne, ma profesor Franz Lachmayer zo Salzburgu upozornil, že práve vyšla a objavila sa v predaji knižočka našej kolegyne, profesorky Julie Hänni z Univerzity v Luzerne, venovaná filozofii práva, a že určite stojí za to prečítať si ju. Recenzovaná práca vznikla v súvislosti s prednáškovou činnosťou autorky na Univerzite v St. Gallene.¹ Julia Hänni má v úmysle predstaviť v nej rôzne východiská, ktoré si filozofky a filozofi osvojili ako „výklady skutočnosti a archetypálnych pozícií spravodlivosti“. Robí to okrem iného aj pomocou krátkych ukážok z originálnych prameňov, ktoré konfrontuje so súčasnými otázkami spravodlivosti.

Autorka ponúka svoj výklad „témy v kompaktnej forme“ (heslo edície je *in a nutshell*, „veľmi stručne“) a rozdelila ho na šesť častí: 1. Antika, 2. Kresťanská filozofia (patristika, scholastika), 3. Racionalistické prirodzené právo (zmluvná teória), 4. Kant (teória poznania, náuka o práve), 5. Ústredné pojmy 20. a začínajúceho 21. storočia, 6. Ázijská filozofia práva (hinduizmus, budhizmus).

V časti o recepcii antickej gréckej filozofie upozorňuje na nové výskumy, ktoré spochybňujú

stotožňovanie raného kresťanstva s patristikou (cirkevní otcovia). V tomto období sa totiž podľa nej dokázateľne objavuje čoraz viac žien, ktoré pôsobia ako učiteľky kresťanskej náuky o spáse, napríklad eremitky v púšti („matky púšte“ – Synkletika, Melania, Teodora, Sarra). Písomné pamiatky z tohto obdobia by teda nemali nieť názov *Výroky otcov* (Apopthagonata Patrum), ale skôr *Výroky Otcov a Matiek* (Patrum et Matrum). Nasleduje profilová štúdia o učení Tomáša Akvinského (1224 – 1274), ktorého uvádza takto: „Podľa tohto hlavného predstaviteľa scholastiky ľudská podstata nie je skrz-naskrz pokazená hriechnym pádom, je iba oslabená. Človek je síce ešte stále odkázaný na náboženskú dogmu, ale napriek tomu môže používaním svojho rozumu dospieť k poznaniu (s. 73).“

K sprostredkovaniu antického myšlienkového odkazu kresťanskej scholastike v podstatnej miere dochádza cez arabský svet. Od 7. storočia sa do popredia dostáva islam ako nové náboženstvo; od roku 750 sa v Bagdade prekladajú mnohé grécke texty do arabčiny. Významnú úlohu pritom zohrávajú islamskí učitelia ako Ibn Sina (Avicenna, 980 – 1037) a Ibn Rušd (Averroes, 1126 – 1198). Ibn Sina vytvára predpoklady na novú aristotelovskú diskusiu. Ibn Rušd študuje islamskú teológiu, právo a filozofiu, neskôr sa stáva sudcom. Z filozoficko-právneho hľadiska je významné jeho dielo *Kniha o rozhodujúcom pojednaní a vyslovení úsudku o vzťahu zákona a filozofie* (Kitab fasl al-maqal, 1179). Ibn Rušd legitimizuje filozofovanie v právnom zmysle na základe Koránu.

Hänni sa zmieňuje o rôznych generáciách predstaviteľov prirodzeného práva s odkazom na najskoršie obdobie vývoja tejto teórie, ktoré sa spája s menami španielskych morálnych teológov Francisca Vitoriu (1483 – 1546) a Francisca Suáreza (1548 – 1617), silno orientova-

¹ Prof. Julia Hänni pôsobila ako Global Justice Fellow na Univerzite v Yale (2013), na Národnom hinduistickom Dharma inštitúte v Denpasare v Indonézii (porovnávacia filozofia práva), bola členkou verejnoprávneho oddelenia švajčiarskeho Spolkového súdu v Lausanne (2012 – 2016) a od 15. augusta 2019 je sudkyňou v občianskoprávnom oddelení Spolkového súdu. Spolu s Adrianom Loretanom a Sebastianom Heselhausom vydala publikáciu *Religionsfreiheit im säkularen Staat. Aktuelle Auslegungsfragen in der Schweiz, in Deutschland und weltweit*. (Náboženská sloboda v sekulárnom štáte. Aktuálne otázky výkladu vo Švajčiarsku, v Nemecku a vo svete). Zürich – Baden-Baden, 2019.

ných na náboženské princípy, a s menom Huga Grotia (1583 – 1645), považovaného za zakladateľa medzinárodného práva. Do druhej generácie zaraďuje Thomasa Hobbesa, Samuela Pufendorfa (1632 – 1694) a Johna Locka. Z tretej generácie vyzdvihuje učenie Christiana Thomasia (1655 – 1728) a jeho kritiku mučenia a tiež kritiku teórie súdnych dôkazov, ako aj koncepciu zakladateľa „pojmovej jurisprudencie“ Christiana Wolffa (1679 – 1754). Na pozadí tohto rozvrstvenia mysliteľov a ich prínosu sa prevažne zaoberá druhou generáciou nositeľov ideí prirodzeného práva.

Rozmach prírodných vied od 15. a 16. storočia ovplyvňuje aj Kantovu teóriu poznania. V nej stojí proti sebe dve protichodné pozície – empirizmus a racionalizmus. Kant má za cieľ prekonanie týchto dvoch smerov, a tak sa dostáva ku kopernikovskému obratu (v teórii poznania ide o myšlienku otáčania sa pozorovateľa a zastavenia hviezd): „Doteraz sa predpokladalo, že celé naše poznávanie sa musí riadiť predmetmi.“ V zmysle jednej z najslávnejších viet vo filozofii Kant odporúča skúsiť, „či v úlohách metafyziky nepokročíme úspešnejšie za predpokladu, že predmety sa musia riadiť podľa nášho poznania“.² Autorka sa ďalej sústreďuje na problémy slobody (autonómie) a dôstojnosti. Z apriórnych morálnych schopností Kant odvodňuje aj ľudskú dôstojnosť: podľa neho spočíva v tom, „byť všeobecne zákonodarnou, t. j. podrobiť sa vlastným uloženým morálnym zákonom“. Kantovo učenie o práve vypovedá o tom, že stelesnením, resp. ideou práva je *sloboda*. Hänni prezentuje učenie o kategorickom imperatív ako o právnom princípe a vysvetľuje vzťah práva a donútenia (*Recht und Zwang*).

Piata kapitola je o ústredných pojmoch 20. a 21. storočia. Odvíja sa od „oddeľovacej tézy“ a od Johna Austina a zahŕňa nové skúmanie pozitivizmu: novšie sa má „škrtnúť“ morálna správnosť ako definícia, či kritérium práva, pretože dobrý alebo „správny“ systém práva je pre človeka aj tak nepoznateľný. V rámci teórií odôvodňujúcich právny pozitivizmus sa dostá-

vajú k slovu Carl Magnus Bergbohm (postoje tých, ktorí aplikujú právo), úvahy o hypotetickej základnej norme Hansa Kelsena (*Grundnorm*), možno menej známy psychologický pozitivizmus Ernsta Bierlinga, ako i pravidlo uznania (*rule of recognition*) Herberta Harta. Do ďalšej skupiny teórií silno formovaných právnym pozitivizmom – spravidla označovaných ako „spojovacie teórie“ (*Verbindungstheorien*) – Hänni možno prekvapujúco zaraďuje teórie Gustava Radbrucha a Ronalda Dworkina. Títo predstavitelia sa snažia objasniť, prečo hodnoty majú mať v rámci aplikácie práva dôležité miesto a ako „nachádzanie práva“ ich prostredníctvom formujú aj mimopozitívne prvky, spôsobujúce, že aplikácia práva z metodologického hľadiska nie je úplne „čistá“. Pomerne podrobne vysvetľuje stále diskutovanú teóriu spravodlivosti ako férovosti Johna Rawlsa s tým, že účel jeho teórie spočíva v nastolení stabilného poriadku základných práv. Upozorňuje na názory a diela Rawlsových kritikov (Michael Walzer, Thomas Pogge = racionálna abstraktnosť a uskutočniteľnosť základných zásad spravodlivosti v spoločenskej realite).³

Knižka zachytáva aj ďalšiu zmenu paradigmy. Namiesto toho, aby filozofujúca právna veda hľadala opory pre právo vo faktickosti psychologickéj skutočnosti alebo v prirodzenoprávnych prvkoch, obracia sa v 20. storočí za pomoci jazykovedy na právo ako na vyjadrenie jazyka (Ludwig Wittgenstein, Jürgen Habermas a Niklas Luhmann). Autorka v tejto súvislosti poskytuje aj vlastný stručný náčrt postmoderných teórií.⁴ Za zmienku určite stoja jej

³ WALZER, M. *Spheres of Justice. A Defence of Pluralism and Equality*. New York 1983. Michal Walzer prednášal v roku 1970 na Harvardovej univerzite spolu s Robertom Nozickom v kurze Kapitalizmus a socializmus. Výsledkom boli dve knihy: Nozickova *Anarchia, štát a utópia* (*Anarchy, State, and Utopia*), New York 1974, a Walzerova uvedená knižka (s kritikou teórie spravodlivosti Johna Rawlsa).

⁴ Autorka uvádza a rozvíja názor, ktorý zastáva taliansky filozof Gianni Vattimo, že „možno oprávne-
ne tvrdiť, že filozofická postmoderna vzniká v Nietzscheho diele“. *La fine della modernità* (Koniec moderny). Milano 1985, citované podľa nemeckého prekladu *Das Ende der Moderne* Stuttgart 1990, s. 178 a n.

² KANT, I. *Kritika čistého rozumu*. (Preklad T. Münz.) Bratislava, 1979, s. 43.

odkazy na špekulatívny realizmus späť s menom Quentina Meillassoux (narodeného 1967), ktorý spochybňuje konštruktivistické podnety a opäť sa vracia k tradícii klasickej ontológie a k metafyzickému realizmu.⁵

Zaujímavú časť knižky tvoria úvahy o morálke a práve v ázijskom kultúrnom priestore (Ázia od slova *asia* „východ slnka“, „východ“). Jedným z najstarších učení o múdrosti je v tejto oblasti hinduizmus, filozoficko-náboženský smer, pôvodne založený na *védach*. **Hinduizmus** vzniká pred budhizmom, taoizmom a konfucianizmom (možno to býva skôr konfucianizmus, ktorý sa pri zameraní na Áziu dostáva do podobných príručiek). Autorka sa sústreďuje na teóriu konania a na systém práva. Podľa nej sa v hinduizme rozlišujú dva druhy textov: prvé sú *śruti*, ktoré obsahujú zjavené, resp. brahmanmi „počuté“ (bezprostredne vnímané) vedenie. Medzi tieto texty patria predovšetkým spomínané *védy* (rgvéda, samavéda, jajurvéda, atharvavéda). Na druhej strane existujú *smṛiti*, zo zjaveného vedenia odvodené, „zapamätané“ texty (príkladom sú eposy Mahabharata a Ramajana). Hinduistická teória poznania a konania je obsiahnutá v stovkách textov ako *dharmaśāstra*, ktoré patria k *smṛiti* (dharma má význam zákon, právo, mravy), a ktoré sa opisujú ako „etické chápanie práva“. Ustanovuje práva a povinnosti spoločnosti a jednotlivca, ktorých účelom je bláženosť ako návrat do pôvodného, nezmeniteľného a dokonalého stavu (brahman). Preto sa majú vydávať len pravidlá zodpovedajúce meradlám textov dharma. Niektoré, predovšetkým sociálne dharma-śāstry, vyúsťujú do značných diskriminácií, napríklad spoločensko-morálnym výkladom ideálu ženy v epose Ramajana, čo vedie až k upaľovaniu vdov (*sati*) alebo k zákazu vstupu do chrámu pre nedotknuteľných.

Hänni prezentuje **budhizmus** ako reformu hinduizmu; vysvetľuje jeho chápanie formy bytia jednotlivca, morálne princípy prekonania utrpenia, učenie o cnosti a práve. Pre laikov existuje päť cností – nezabíjať živé tvory, nebrať nedávané, neklamať, byť mravný v se-

xuálnom zmysle, zákaz stavu opojenia (omámenia) a nejesť v nevhodnom čase. Angažovaný globálny budhizmus tieto cnosti vykladá po novom: zakázané je nielen konanie jednotlivcov, ale aj ničenie životného prostredia, hromadný chov zvierat, obchod so zbraňami, vojna, rasové konflikty, či používanie pesticídov na boj proti hmyzu. Druhá cnosť sa rozširuje na globálny hospodársky systém a medzinárodný ekonomický poriadok sa chápe ako téma spravodlivosti. Vo vzťahu k tretej cnosti sa kritizuje mienkotvorná prax médií (ohrozenie slobody tlače a prejavu názoru). Štvrtá cnosť sa uplatňuje v kritike globálnych patriarchálnych štruktúr, v rámci piatej sa odmietajú aj omamné látky. Tento budhizmus požaduje právne zakotvenie tradičného budhistického etického učenia vo forme uplatniteľných práv ako osobná sloboda a rovnosť, ktoré sa chápu ako elementárne dobré, respektíve ako elementárne spoločensko-inštitucionálne predpoklady. Posledná kapitola knihy je o tom, ako si japonská bioetika vykladá niektoré hodnoty a cnosti v konfrontácii s právom (darcovstvo orgánov verus mozgová smrť alebo „smrť srdca a pľúc“).

Čo dodať na záver? Julia Hänni pri inventúre najpodstatnejších myšlienkových štruktúr storočí analyzuje tie, ktoré sa používajú pri argumentácii ako nosné prvky spravodlivosti. Spoločným menovateľom jej spôsobu uvažovania je to, že sa neobmedzuje len na skúmanie významu obsahu jednotlivých učení v dobe ich vzniku, ale snaží sa dať odpoveď na otázku, ako tento obsah (resp. čo z neho) pretrváva v našom súčasnom chápaní spravodlivosti a v našich ústavných poriadkoch. Za povšimnutie v obsahu knihy rozhodne stojí tiež bibliografia a odkazy na veľké digitalizované (internetové) zdroje, s ktorými autorka pracuje.

Jednou vetou: posolstvo Julie Hänni o etike, o práve a spravodlivosti pre súčasnosť je priezračne a čitateľne obsiahnuté v tomto jej evanjeliu nazvanom príručka z filozofie práva.

Alexander B r ö s t l*

⁵ MEILLASSOUX, Q. *Après finitude*. Essai sur la nécessité de la contingence. Paris 2006.

* Prof. JUDr. Alexander B r ö s t l, CSc., Právnická fakulta UPJŠ, Košice.